

- «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. – 460 с.
7. Михайлишин, Г. Й. Модернізація освітньої сфери як фактор модернізації суспільства / Г. Й. Михайлишин // Гілея: науковий вісник. – 2012. – Вип. 63. – С. 455-460.
 8. Бермус А. Г. Модернизация образования: философия, политика, культура / А. Г. Бермус. – М.: Канон+ РООИ «Реабилитация», 2008 – 383 с.
 9. Поясок, Т. Освітня політика як об'єкт міждисциплінарних досліджень / Т. Поясок // Освітологія. – 2013. – Вип. 2. – С. 46-50.
 10. Бех, В. П. Державна освітня політика, регулювання й управління освітньою галуззю як предмет наукового аналізу / В. П. Бех // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2014. – №1 (19). – С. 5-7.

УДК: 32: 291.13

Топалова С.О.

Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ
«Університет банківської справи»

СТАНОВЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ПОЛІТИЧНОГО МІФУ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОТИРІЧЧЯ

Розглянуто проблеми формування та впровадження державного політичного міфу в Україні. Визначено головні фактори, що сприяють активізації суспільного запиту на міф. Показано особливості функціонування політичних партій, що гальмують процес розробки та реалізації політичної стратегії розвитку держави. Виявлено чинники, від яких залежать перспективи розвитку України згідно з задекларованою стратегією демократизації та європейської інтеграції.

Ключові слова: державний політичний міф, суспільна свідомість, політичні партії, легітимність, симуляція.

Топалова С.А.

СТАНОВЛЕНИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО МИФА В УКРАИНЕ: ТЕНДЕНЦИИ И ПРОТИВОРЕЧИЯ

Рассмотрены проблемы формирования и реализации государственного политического мифа в Украине. Определены главные факторы, способствующие активизации общественного запроса на миф. Показаны особенности функционирования политических партий, которые сдерживают процесс разработки и реализации политической стратегии развития государства. Определены факторы, от которых зависят перспективы развития Украины согласно провозглашенной стратегии демократизации и европейской интеграции.

Ключевые слова: государственный политический миф; общественное сознание, политические партии, легитимность, симуляция.

Topalova S.

FORMATION AND REALIZATION OF THE STATE POLITICAL MYTH IN UKRAINE: TRENDS AND CONTRADICTIONS

The problems of formation and realization of the state political myth in Ukraine are explored in the article. The main factors that contribute to the intensification of public request for myth are identified. The article shows the features of the functioning of political parties, which hold back the process of designing and implementation of the state's development strategy. It also determines the factors that affect the perspectives of Ukraine in accordance with the declared strategy of democratization and European integration.

Key words: state political myth, social consciousness, political parties, legitimacy, simulation.

Реалії сучасного політичного процесу в Україні демонструють наявність живильного ґрунту, з якого має народитись і черпати сили конструктивний політичний міф як основа для формування ідеології розвитку держави, що повинна об'єднати на основі базових цінностей носіїв різних історичних, ідеологічних міфологем, представлених віковими, національними, регіональними, релігійними спільнотами. Водночас все більш наочними стають свідчення дистанціювання влади від суспільства, зокрема і в питаннях розробки та реалізації політичної стратегії розвитку держави. Суспільство активно демонструє запит на державний міф, який би поєднував базові складові європейського демократичного міфу та національні міфологеми, а влада орієнтована на використання важливих цінностей лише у якості засобу симуляції впровадження політичної стратегії. Цим визначається актуальність проблеми.

За наявності різних підходів до ролі й значення міфу, сформульованих зарубіжними та вітчизняними дослідниками, однозначним є висновок про те, що міф є потужною силою, яку не можна ігнорувати, а, навпаки, потрібно враховувати і скеровувати. Українські науковці Ю.Шайгородський, С.Телешун, О.Бабкіна, Ю.Левенець, В.Королько, Є.Ланюк, В.Лисенко досліджують політичний міф як технологію реалізації влади, акцентують увагу на соціально-політичних та ідеологічних функціях міфу, а також на необхідності використання міфу. На нашу думку, ці висновки потребують суттєвого доповнення: міф потрібно цілеспрямовано формувати. Метою цієї статті є виявлення факторів, що стимулюють та гальмують процес формування і реалізації конструктивного політичного міфу в Україні.

Ключовою характеристикою політичної системи України, яка породжує низку інших передумов для створення національно-державного міфу, є відсутність протягом усього періоду незалежності політичної стратегії розвитку держави. Під політичною стратегією розуміється «...визначення довготривалої мети, широкої програми дій, повсякденних завдань, загальної довготривалої лінії політичної поведінки, основних напрямків діяльності, науково обґрунтованого розвитку реальних політичних подій і явищ тощо. Стратегія визначає і забезпечує основний напрямок політичної діяльності суб'єктів влади та політики; її об'єктом є вироблення головної

мети, програм на певному етапі політичної діяльності суб'єктів політики, шляхів та способів їхнього досягнення» [1]. То ж політична стратегія розвитку держави мала б включати такі складові: модель держави, на створення якої у майбутньому мають бути спрямовані зусилля влади й суспільства, як базова для визначення внутрішньо- і зовнішньополітичної стратегії; визначення ключових національних інтересів у цих сферах; формулювання ключових принципів реформування системи державної влади у стратегічно визначеному напрямку; формування уявлення про ідеальний тип особистості, що найкраще відповідає моделі майбутнього суспільства, а також формування базисного типу як такого, на який суспільство має орієнтуватись сьогодні для забезпечення можливостей переходу до ідеального типу у майбутньому; розробка системи виховання у громадян базових цінностей моделі майбутнього суспільства.

За час незалежності політичний процес демонстрував періоди відносної стабільності, зростання напруженості, конфліктності і криз. Саме кризові етапи, кульмінацією яких були «майдани», на нашу думку, найбільш наочно показали зростання суспільного запиту на міф та нездатність влади задовольнити цей запит. Ключовим позитивним наслідком «помаранчевого майдану» стало усвідомлення необхідності впливу на владу, а також відмова значної частини суспільства сприймати вибори тільки як засіб легітимізації влади. Масштаби соціальної солідарності продемонстрували високу здатність суспільства до координації зусиль у протистоянні свавілля влади. Євроінтеграційний вектор набув підтримки учасників і прибічників майдану. Таким чином, вже визначились деякі складові державного політичного міфу. Однак орієнтація тільки на передачу влади шляхом виборів та сподівання на зміну президента як достатню умову для вирішення політичних і соціальних проблем загальмували процес зростання запиту на міф і структурування у свідомості суспільства його складових. Лідери майдану, що отримали владні статуси, досить швидко продемонстрували суспільству відсутність зв'язку між ідеалами майдану та своєю діяльністю, а суспільство не відповіло на це тиском.

Події 2013-14 рр. та військова агресія продемонстрували, на нашу думку, нову якість суспільства і активізацію запиту на міф. Головним позитивним наслідком стало прискорення процесу становлення

громадянського суспільства, формування його інститутів та визначення ними у якості мети своєї діяльності сприяння реалізації окремих принципів демократії. Значна кількість новостворених організацій ставлять за мету формування національно-патріотичного середовища в українському суспільстві. Однак не варто забувати про зміст відомої аксіоми, згідно з якою суспільна свідомість не може змінюватися швидко й кардинально, навіть під впливом значних подій. Суспільство, у якому століттями знищувалися паростки прагнення до свободи та культурна еліта, як носій відповідних цінностей, не може за чверть століття стати абсолютно іншим та ще й в умовах відтворення «homo soveticus» на всіх рівнях. Результати соціологічного дослідження, які вказують на те, що громадяни оцінюють рівень готовності інших членів суспільства протистояти свавіллям влади значно вище, ніж своєї власної, підтверджують цей висновок [2].

Великий пласт проблем, що гальмують формування і реалізацію державного політичного міфу, перебувають у площині діяльності органів державної влади та політичних партій, як ключових суб'єктів влади. Головними завданнями сучасного періоду є докорінна зміна системи влади, тотальне громадянське виховання й політична освіта суспільства. Реалізація першого симулюється, друге – не ставиться взагалі. Політичний клас, що рекрутується партіями та просувається на державні посади формально легітимними способами не є носієм ні декларованої ідеології, ні якостей політичної еліти. Можна визначити такі головні тенденції становлення політичних партій, як відсутність ідеології, формування «зверху» як політичних бізнес-проектів, відповідно, відсутність соціальної бази та ін. Дуже вдало характеризує політичних партій, їх функціонування у системі влади та діяльності самих владних інститутів під впливом специфічного партійного чинника дає О.Фісун. Політичні партії автор характеризує як «партійні холдинги клієнтарно-патронажних груп стейкхолдерів, ... як політичні машини із завоювання рентодобувних елементів системи державного управління» [3, с. 48]. Ці холдинги є «агрегаторами політико-економічних інтересів різних сегментів клієнтарно-патронажних мереж», які конкурують між собою, а інститут виборів використовується ними для забезпечення доступу до ресурсних позицій. Тобто науковець акцентує увагу на

особистісних мотивах політичних акторів, які легітимізують власні інтереси щодо отримання влади та її конвертації у власність і прибуток шляхом створення формальної партійної організації, яка формально легітимним шляхом отримує свій «шматок владного пирога», що гарантує їй можливість збільшувати і «шматок економічного пирога». Діяльність таких партійних холдингів не має нічого спільного ні з інтересами суспільства, ні з реалізацією стратегії розвитку держави чи хоча б із якимось баченням її. Держава для них виступає як об'єкт приватизації, власники якого стають над державою і використовують усі її механізми для «отримання ренти». Ще у 90-х рр. ХХ ст. західні дослідники називали партію С.Берлусконі «Форца Італія» «політичним виродком», а згодом стали характеризувати як «нову модель партій». Саме така модель, з удосконаленими механізмами «отримання ренти» закріпилася на українському політичному полі.

Таким чином, в Україні утвердилася кланово-олігархічна модель політики, головними суб'єктами якої стали не партії, як носії системи цінностей та відповідної ідеології, із якої виходить бачення моделі майбутнього суспільства, «міфологічного раю» та шляхів його досягнення, а «партійні холдинги», які втілюють лише одну ознаку партій – прагнення до завоювання влади. Відповідно, відсутній розподіл на владу й опозицію. Фінансово-політичні клани, під виглядом партій, що час від часу позиціонують себе як опозиція, по суті представляють ту саму владу. Симуляція опозиційності виступає головним засобом завоювання електоральних симпатій і забезпечення відповідного результату виборів. Відносини між «владою» і «опозицією» базуються на неpubлічних торгах ресурсами і домовленостях щодо механізмів і масштабів їх привласнення. Формування і робота партійних фракцій, голосування у парламенті основані на корупційних механізмах. Присутність ідеологічного компонента є мізерною, навіть після кривавого майдану. За таких умов єдиним способом існування партійних холдингів та їх представників у системі влади є симуляція, а способом приходу до влади – маніпуляція і масове виробництво та впровадження технологічних міфологічних продуктів. Для забезпечення електоральної підтримки виборцям пропонується хабар у вигляді включення до партійних списків

учасників майдану, комбатів, журналістів чи інших шанованих осіб, залежно від ситуації. Таким чином, під прикриттям небагатьох реальних носіїв ідеї, до влади приходять представники переформатованих кланів із намірами у подальшому нейтралізувати різними способами «іміджеві портрети» своїх партійних холдингів. Звичайно, за такої ситуації немає місця для державного політичного міфу.

Головним результатом парламентських і президентських виборчих кампаній 2004–2010 рр., на думку О.Фісуна, стало зміцнення української політичної системи як «...орієнтованої не на виробництво «загального блага», а на неопатримоніальні практики рентодобування та «захоплення держави», ...зворотною стороною чого є дисфункціональність формальних конституційних механізмів» [3, с.49]. Стан політичної системи не змінився і після постмайданних президентських, парламентських і місцевих виборів, які, з одного боку, проходили в умовах зростання суспільного запиту на новий політичний міф, а з іншого – продемонстрували самовіддане прагнення політичних кланів, що раніше формалізували свою діяльність як політично-опозиційну, зберегти статус-кво, а також, неготовність самого суспільства кардинально змінювати правлячу верхівку. Звичайно, не обійшлося і без нормативної допомоги у вигляді виборчого закону із змішаною системою, який неодноразово виявлявся досить зручним як для «влади», так і для «опозиції»; без маніпуляцій і технологічного «зливу», який, зокрема, відбувся і на парламентських виборах у Харкові під гаслами БПП про «об'єднання і висунення єдиних кандидатів». Чергова конституційна криза «долається», у термінології О.Фісуна, «...за допомогою неформальних параконституційних практик міжфракційного торгу і міжелітних угод та обмінів» [3, с. 47].

Ще один важливий аспект проблеми піднімає О.Фісун. Автор пише: «Основна проблема неопатримоніалізму полягає у здатності правителів пролонгувати своє панування у декількох електоральних циклах. Тому ключовою стає здатність політичних акторів перейти від створення коаліцій персонально-патронажного типу до стійких інституціоналізованих структур, здатних пережити кілька електоральних циклів і «нечутливих» до зміни лідера» [3, с.49]. Тоді варто поставити питання про ті умови, за яких правителі можуть

продовжувати своє панування, спираючись на партійні інститути.

Є два ключових засоби легітимізації: 1) партійна ідеологія, що походить від демократичного міфу і відповідно, партії пропонують стратегію побудови «міфологічного раю» – вільного відкритого суспільства, обґрунтовуючи свої програми на конкретному етапі необхідністю приведення тих чи інших параметрів суспільного розвитку у відповідність до ідеальної моделі; 2) прагматична орієнтація партій на вирішення нагальних проблем і нейтралізацію загроз, що постали на часі перед владою і суспільство. Перший притаманний політичним системам європейських держав, у яких маятник електоральних симпатій коливається між лівоцентристськими і правоцентристськими партіями. Американські деідеологізовані «партії інтересів» апіорі сприймають демократичний міф і модель держави, побудованої на його цінностях і закріпленої конституційно, а пропоновані ними шляхи розв'язання нагальних проблем все одно перебувають у руслі ключових міфологем про «країну рівних можливостей», «світову супердержаву», «еталон демократії» та ін. То ж у всіх ситуаціях бачимо специфічне поєднання, у різних конфігураціях і пропорціях, складових демократичного міфу та ідеологічних цінностей як його похідних, а також, спрямованість на розв'язання проблем, актуальних для суспільства. У поєднанні із функціонуванням виборів як засобу формування влади та контролю за її діяльністю це забезпечує і тривалість існування партій, довшу за життя окремих лідерів, і спадкоємність у виборчих кампаніях.

В Україні склалася ситуація ідеологічного вакууму. Після руйнування СРСР ніша, яку займав радянський міф і комуністична ідеологія, поступово заповнилася квазіідеологічними конструкціями, носіями яких стали квазіпартійні структури. Одні експлуатували ностальгічні настрої частини суспільства, інші – пропонували проекти майбутнього із ряду «Великих Васюків» О.Бендера. Суспільство також не демонструвало запиту на ідеологію і стратегію розвитку держави. Тобто у цьому питанні був своєрідний компроміс. Політичним силам для забезпечення результатів виборів було достатньо популістських програм і «загальнонаціонального політичного шоу» для їхнього просування. Оскільки ці «програми» не

мають основи не лише у вигляді ідеології та стратегії, але й не орієнтовані на розв'язання реальних проблем суспільства, відповідно, відсутня й тактична складова. Це змушує партійні холдинги та їхніх лідерів шукати на кожну виборчу кампанію нові «стратегії», створювати для них «обгортку» із технологічних міфологічних продуктів, або ж взагалі формувати нові холдинги. Отже, лідери і створювані ними квазіпартійні структури не сприймають політичний міф і похідні від нього ідеологію та стратегію як засіб легітимізації влади. Виборці також тривалий час задовольнялись «проектами покращення» та акціями політичної корупції.

«Помаранчевий майдан» став, на нашу думку, першим свідченням суспільного запиту на міф, ідеологію та стратегію. Активна частина суспільства, що більшою мірою включає представників потенційного середнього класу, продемонструвала не лише запит на державний політичний міф із визначенням його ключових складових, а й готовність власними зусиллями сприяти його реалізації. Як перший крок визначалася необхідність передачі влади політикам, що позиціонували себе як виразники міфу. На нашу думку, вже під час першого майдану відповідна частина суспільства інстинктивно чи свідомо сприймала міф як механізм легітимізаційної політики, що стверджує бажані зразки і моделі колективної та індивідуальної поведінки, легітимізує ідеї «помаранчевої революції» та стає ключовим інструментом регулювання поведінки влади й соціуму. Для учасників і прибічників майданів базові складові майбутнього міфу вже були засобом формування ідентичності, об'єднували їх на основі загальнозначимих цінностей, спрямовували соціальну активність і визначали специфічну модель суспільної субординації. Однак цей запит унаслідок дії низки чинників швидко зійшов нанівець. Другий майдан знову актуалізував цей запит, а початок зовнішньої агресії надав йому чіткого національного забарвлення.

То ж маємо ситуацію, за якої суспільний запит на національний політичний міф зростає, у свідомості суспільства структуруються його складові, частина громадян уже є носіями міфу і поступово розширюється його потенційна соціальна база, але політична верхівка не демонструє здатності до реалізації місії формування й впровадження міфу у діяльність державних інститутів. Головна причина полягає у відсутності політичних партій, сформованих

«знизу». Процес їхньої інституціоналізації перебуває на початковому етапі. На сучасному етапі головне протиріччя у формуванні і впровадженні державного політичного міфу визначається станом свідомості суспільства і політичного класу. Однак проблема полягає у тому, що на відміну від суспільства, нова влада сприймає у якості засобу легітимізації не міф, а симуляцію міфу. Усвідомлення міфологічних цінностей суспільством стає наслідком зменшення можливостей для пристосування у несприятливому середовищі, а міфологічні цінності вже сприймаються як життєво необхідні. Проте у системі влади вже закріпилися інші традиції. Виборчі кампанії сприймаються кандидатами на владні посади як черговий привід для масового виробництва і впровадження технологічних міфологічних продуктів. Фактична відсутність у виборів функцій засобу формування влади й контролю за її діяльністю дає можливість для існування у різних площинах міфологічних продуктів та реальної діяльності інститутів влади. Відсутність стратегії розвитку держави та ідеології у діяльності політичних інститутів розширює сюжетний набір міфологічних продуктів. Усі вищезгадані чинники, а також, ментальні легковірність та покладання надій на «добраго правителя» поки що забезпечують для потенційних носіїв влади бажаний результат – отримання і пролонгацію статусів шляхом симуляції діяльності та в умовах збереження тотальної безвідповідальності.

Для держави, яка задекларувала стратегію демократизації та європейської інтеграції, базовою складовою цієї стратегії має стати виховання громадянина у дусі принципів демократії та забезпечення відповідності результатів виховання моделі громадянина демократичної держави. У Декларації і програмі виховання громадян у дусі демократії зазначається, що виховання громадян у дусі демократії «...є справою всього життя і являє собою процес, що передбачає безпосередню участь у ньому кожного і розвивається у різних умовах: у сім'ї, у навчальних закладах, на робочому місці, у рамках професійних, політичних і неурядових організацій, у місцевих общинах, при проведенні дозвілля та культурних заходів, через ЗМІ, ...повинно охоплювати усі вікові групи і усі суспільні верстви» [4], а Комітет міністрів Ради Європи закликає держави «... зробити виховання громадян у дусі демократії

найважливішим компонентом усіх політичних програм і практичних дій, що стосуються сфери освіти, професійної підготовки, культури і молоді» [4]. У державі Україна немає жодного нормативного документа, що визначає стратегію і завдання громадянського виховання, ресурси для їхньої реалізації. Вибірчі програми «демократичних політичних партій» також не містять таких складових. Відповідно, усі «освітні реформи» не мають своїм предметом уваги впровадження в освітній процес стратегії виховання громадянина.

Отже, ключове протиріччя сучасного періоду, на нашу думку, полягає у тому, що суспільство і влада перебувають на різних стадіях усвідомлення міфу як інструменту легітимаційної політики. Для значної частини суспільства міф уже став засобом інтеграції та формування ідентичності. Проблеми реального життя та пошук шляхів їх розв'язання, споглядання за життям людей в умовах демократичних режимів, що сприймається у якості наочного підтвердження міфу, зумовили зростання у суспільстві запиту на міф та кристалізацію його базових складових – демократичної і національної. Цінності демократичного міфу стали сприйматися як необхідні регулятори взаємодій між людьми, суспільством і владою, інститутами влади, орієнтувати на певні зразки індивідуальної та колективної поведінки. Зовнішня агресія та неготовність держави до захисту від неї сприяли не лише початку встановлення «знизу» правил поведінки та механізмів управління у відповідних проявах суспільної активності, а й усвідомленню необхідності транслювати ці

правила і зразки «вгору», змушувати їх дотримуватись. На рівні суспільства уже формується звід міфологічних моральних і практичних приписів, хоча самий міф ще не визначений остаточно. Однак влада, політичні партії, як ключові суб'єкти, відстають від суспільства. Політичний міф і суспільний запит на нього ними поки що сприймається лише у якості засобу здобуття статусів та імітації діяльності. Хоча суспільство не демонструє довіри ні до конкретних політичних персон, ні до політичних та владних інститутів, своєю повсякденною пасивністю щодо деструктивних дій влади, замаскованих під міфологічні цілі й принципи, ще дає можливість використовувати міф лише у ролі засобу симуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В. Політологія. 2. Політична участь. Стратегія і тактика в політиці. [Електронний ресурс] / В. Кремень – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/186/6632.html>
2. Як змінюється суспільство Нової України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/jak-zminyuetsjakraini_.htm
3. Фісун О.А. Українська неопатримоніальна демократія: формування, специфіка та тенденції розвитку / О.А.Фісун // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. Серія «Питання політології». – 2011. – Вип.19. – С. 45-51.
4. Декларация и программа воспитания граждан в духе демократии, основанного на осознании ими своих прав и обязанностей. Принята на 104-й сессии Комитета министров Совета Европы 06.05.99 – 07.05.99 г. в г. Будапеште [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_038